

A PROPÒSIT DE «LES CREENCES SOBRE ELS MORTS DE L'ÈPOCA MICÈNICA I HOMÈRICA»

Jordi Cors i Meya

En llegir per primera vegada el llibre d'Albrecht Schnauffer que estudia aquesta qüestió¹, hom rep una agradable impressió per la seva minuciositat i claredat expositives, qualitats que queden ben confirmades a mesura que s'examinen més a fons molts dels seus punts concrets. Malgrat això, l'obra de Schnauffer ha estat gairebé oblidada pels especialistes, arran, probablement, d'una recensió bastant negativa que li féu C. Sourvinou-Inwood², l'única, endemés, de què ara per ara tenim notícia.

El tema s'analitza en quatre capítols, seguits d'un resum de conclusions i d'un apèndix. Les creences gregues sobre el més enllà són investigades en l'època micènica, l'antiga edat del ferro i el període geomètric. Les concepcions micèniques sobre l'altre món s'infereixen a partir dels costums funeraris micènics; en canvi, pel que fa al període posterior, es tenen en compte els costums funeraris corresponents i el testimoni de l'èpica homèrica.

De primer, l'autor tracta d'obtenir de l'examen arqueològic de les tombes micèniques una concepció de la creença micènica

¹ A. SCHNAUFFER, *Frühgriechischer Totenglaube. Untersuchungen zum Totenglauben der mykenischen und homerischen Zeit*, Georg Olms Verlag (Spudasmata, 20), Hildesheim-Nova York 1970, VIII + 213 pp.

² Cf. JHS (Londres), 92 (1972), pp. 220-22.

sobre el món dels morts, i amb això, pel que fa a aquest punt, vol aconseguir una imatge autèntica de l'època a la qual es refereix Homer. Schnauffer arriba a la conclusió que són dos els trets fonamentals que marquen la creença dels temps micènics relativa als difunts:

1. El mort continua encara, després de morir, vivint i actuant amb potència, com a cadàver vivent, a la terra on habiten els vius.

2. La seva existència com a cadàver vivent depèn de la conservació del seu cos; per tant, està limitada temporalment. Tan bon punt el cos es podreix, llavors ja no cal témer ni esperar res més del difunt: ha estat separat del món dels vius definitivament i se n'ha anat a raure a un llunyà regne dels morts del qual no hi ha cap tornada.

Després, l'autor examina les repercussions que havia de comportar l'enterrament per cremació, habitual a la zona egea cap a la darrerïa del segon mil·lenni. Puix que la cremació anihilava el cos del mort, devia també posar fi a la seva potència i activitat entre els vius com a cadàver vivent. Una tal interpretació, semblantment ja defensada abans per Rohde³, Schnauffer la considera confirmada per l'observació detinguda de les restes arqueològiques; fins i tot, les de l'època geomètrica no ho contradiuen pas si es tenen en compte tots els elements.

En els dos capítols descrits, que componen el que es pot anomenar la primera part de l'estudi que comentem, l'autor demostra tenir un bon coneixement de les investigacions arqueològiques sobre el tema, i poden destacar-s'hi les seves sovintejades citacions de Blegen⁴, Mylonas⁵, Vermeule⁶ i Andronikos⁷. El treball és acurat i l'exposició resulta clara i força convincent. Amb tot, sembla que Schnauffer potser s'excedeix quan arriba a

³ E. ROHDE, *Psyche* I, Darmstadt 1961 (rp. de Leipzig 1898²), pp. 27-32 [= pp. 46-51 de la trad. cast., Barcelona 1973].

⁴ C. W. BLEGEN, *Prosymna. The Helladic Settlement preceding the Argive Heraeum*, Cambridge, Massachusetts 1937.

⁵ G.E. MYLONAS, *Ancient Mycenae*, Princeton, Nova Jersey 1957. Del mateix autor, «Burial Customs», dins *A Companion to Homer*, Londres 1963, pp. 478-88.

⁶ E. VERMEULE, *Greece in the Bronze Age*, Chicago-Londres 1964 [trad. cast.: *Grecia en la Edad de Bronce*, Mèxic 1971].

⁷ M. ANDRONIKOS, *Totenkult* (Archaeologia Homerica, 3 W), Göttingen 1968.

conclusions tan precises només a partir de les restes arqueològiques, les quals potser permeten altres interpretacions, ja que, si més no, no cal inferir necessàriament de cadascun dels detalls indicis de creences concretes sobre el món de l'ultrātomba⁸. Així mateix, atorga un valor massa general a algunes de les troballes puntuals (un cert cas d'embalsamament li fa suposar una relativa generalització d'aquest costum) o a algunes de les deduccions tretes de les dades fornides per les tombes (la cremació el duu a considerar com a molt probable la concepció comuna de la manca de poder dels difunts després de cremar-los el cos). Malgrat les esmentades crítiques, que en part s'acorden amb les que es posen en relleu a la recensió damunt mencionada, tanmateix val a dir que l'opinió que ens mereix aquesta primera part del llibre de Schnauffer és en conjunt positiva.

La segona part tracta d'Homer. La creença que el mort continua existint després de morir amb la mateixa figura externa que havia tingut en vida és l'únic punt comú que hi ha entre la concepció sobre els morts predominant en l'èpica homèrica i la que hem trobat en els temps micènics, afirma Schnauffer. Alhora, assenyalà que les diferències cabdals són:

1. El difunt no té força corporal ni capacitats intel·lectuals; un alè (ψυχή) ha esdevingut la seva essència.

2. Entra a l'Hades de seguida després de la mort, la qual el separa, doncs, immediatament del món dels vius sense haver d'esperar l'anihilació del cos.

Segurament el costum estès de la cremació ha anat influint en aquesta creença en la completa impotència dels qui moren; però en Homer constatem que es dona el darrer pas, racional, en la línia iniciada en els temps anteriors: queda del tot suprimit l'últim espai temporal que li restava al difunt per a la seva actuació com a cadàver vivent. Precisament, l'enfocament racional d'aquesta qüestió en Homer li permet d'utilitzar també creences antigues, destrament adaptades a les que manifesta com a pròpies, quan motius de caire poètic i narratiu li ho aconsellen. Entre d'altres, tal és el cas de l'aparició a Aquil·les de l'ombra de Patrocle, de l'escena d'Elpènor a l'Hades, de tot l'episodi de la Nékyia i de l'anomenada segona Nékyia.

⁸ Cf., p.e., D. C. KURTZ i J. BOARDMAN, *Greek Burial Customs*. Ithaca, Nova York 1971, pp. 21-90, 170-87, 327-33.

La demostració que fa Schnauffer de la concepció d'Homer suara apuntada, diversa de la micènica, és coherent i comprensiva. Dóna a les fórmules el valor que els escau en el seu context⁹; així, l'ús homèric de les fórmules que tracten de la mort i de l'entrada a l'Hades li forneix bases sòlides per a la seva argumentació¹⁰. Endemés, justifica detalladament la utilització isolada de creences estranyes per part de l'aede i ens fa descobrir l'habilitat poètica a introduir-les suaument en el relat, sense desdir del conjunt de l'obra èpica i amb la intenció ben palesa d'aconseguir una major profunditat estètica i humana en determinades escenes o episodis. En aquest sentit, cal destacar l'examen primmirat de les fórmules de jurament i dels diversos problemes que planteja la narració del contacte d'Odisseu amb els difunts¹¹.

En el darrer capítol, Schnauffer analitza els costums relatius als morts descrits per Homer. Sovint s'hi manifesten rudiments d'antigues creences ja no compartides per l'aede homèric. Schnauffer es pregunta si Homer aquí té únicament una actitud arcaïtzant o descriu costums encara vius a la seva època. És una qüestió que ara com ara no podem respondre. En tot cas, Homer adapta aquests costums a les seves idees sobre els morts, remarcant el sentit de la glòria, de l'honor, del que és convenient que hom faci; a més, potser en tals costums funeraris, com a motiu de segon ordre, cal descobrir-hi un indici de la importància donada a certs actes respecte a la continuació de la vida del mort en el més enllà.

Aquests dos últims capítols, que componen la segona part de l'estudi de Schnauffer, així com l'apèndix, que tracta dels conceptes de *θυμός* i *ψυχή* en Homer, són d'un gran interès per la manera precisa com s'enfoquen les qüestions, segons hem anat veient. Alhora, però, cal subratllar l'àmplia i oportuna selecció de

⁹ Cf., p.e., la lúcida anàlisi d'algunes fórmules homèriques duta a terme per N. AUSTIN, *Archery at the Dark of the Moon*, Berkeley 1975, pp. 11-80, on posa de manifest que la tria que d'elles fa l'aede no és purament mecànica, sinó que té en compte el context narratiu.

¹⁰ En aquest punt, sobretot, dissentim del parer exposat per Sourvinou-Inwood en la recensió abans citada, on refuta l'argumentació de Schnauffer a base de simplificar el valor de les fórmules homèriques que aquest autor usa en la seva demostració, bo i fent-les expressions merament sinònimes de la idea de «la mort».

¹¹ Tampoc no estem d'acord amb l'opinió de Sourvinou-Inwood pel que fa a la defensa de Schnauffer de la capacitat homèrica d'admetre adesiara creences distintes a les seves. Creu que això no s'ha d'entendre així, sinó que les contradiccions que hi ha en Homer són les pròpies de la poesia èpica oral.

les citacions homèriques usades i de les referències fetes als especialistes més importants en la matèria, els quals, d'altra banda, estan especificats en la llista bibliogràfica general que clou el llibre.

D'acord amb el que s'ha exposat en el present comentari, per tant, val a dir que ens trobem davant d'una obra minuciosa, ben elaborada i coherent, malgrat les exageracions damunt indicades, poc destacables, pel que fa a l'anàlisi de l'època micènica. En resulta, doncs, un quadre clar i complet de la temàtica tractada. Schnauffer ho ha aconseguit sense defugir cap problema i intentant solucionar-los, en estreta relació amb els altres casos comparables, tenint en compte el conjunt de circumstàncies que configuren cada cas. Només volem afegir que és de desitjar que un treball d'aquestes característiques sigui prou reconegut i valorat, més del que aparentment ho ha estat fins ara, entre els estudiosos de l'obra d'Homer.